

УДК 334.735

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-25>

Пантелеймоненко А.О.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Полтавської державної аграрної академії

Гончаренко В.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Рижик І.О.

кандидат економічних наук, завідувач кафедри
економіки та менеджменту
Полтавського інституту бізнесу ПВНЗ «МНТУ»

Panteleimonenko Andrii

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations
Poltava State Agrarian Academy

Goncharenko Vladislav

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of International Economic Relations
V.N. Karazin Kharkiv National University

Ryzhyk Iryna

Candidate of Sciences (Economics),
Head of the Department Economy and Management
Poltava Institute of Business of Private Higher Education Institution «ISTU»

КООПЕРАТИВИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

COOPERATIVES IN THE SCHOOL EDUCATION AS A COMPONENT OF SOCIAL ECONOMY

Розкрито зміст соціальної економіки як сектору в структурі економіки країни. Вказано на те, що кооперативи у сфері шкільної освіти є важливим складником соціальної економіки. Включено огляд опублікованих праць щодо названих кооперативів та теоретичних основ соціальної економіки. Проведено короткий ретроспективний огляд перших шкільних кооперативів. Запропоновано до використання факторну адитивну модель для з'ясування соціального та економічного ефектів кооперативів сфери шкільної освіти. При цьому подано окремо характеристику стосовно кожного з існуючих типів кооперативів цієї категорії. Зроблено висновок про доцільність застосування такої моделі й для встановлення соціально-економічного ефекту інших видів кооперативів. Підкреслено переваги та перспективність започаткування кооперативів сфери шкільної освіти в українській практиці.

Ключові слова: соціальна економіка, загальноосвітні навчальні заклади, кооперативи в сфері освіти, шкільні кооперативи, факторна адитивна модель.

Раскрыто содержание социальной экономики как сектора в структуре экономики страны. Указано на то, что кооперативы в сфере школьного образования является важной составляющей социальной экономики. Включен обзор опубликованных работ, касающихся названных кооперативов и теоретических основ социальной экономики. Проведен краткий ретроспективный обзор деятельности первых школьных кооперативов. Предложена к использованию факторная аддитивная модель для определения социального и экономического эффектов кооперативов сферы школьного образования. При этом включена отдельная характеристика по каждому из существующих типов кооперативов этой категории. Сделан вывод о целесообразности применения такой модели и для установления социально-экономического эффекта

других видів кооперативів. Подчеркнуты преимущества и перспективность организации кооперативов сферы школьного образования в украинской практике.

Ключевые слова: социальная экономика, общеобразовательные учебные заведения, кооперативы в сфере образования, школьные кооперативы, факторная аддитивная модель.

The content of the social economy as a sector in the structure of the country's economy is revealed. It is emphasized that despite the active efforts of the Ukrainian state to achieve qualitative changes in the sphere of education through reforms, there is a need to apply innovative approaches to improve the situation. Service cooperatives can also become an important tool for effective reform. It is pointed out that cooperatives in the school education are an important component of the social economy. An overview of published works on the named cooperatives and theoretical foundations of the social economy is included. It is substantiated that cooperative schools at the «moderate» cost of parents can most fully realize the potential of students. Parents, through such or other service cooperatives in the school education, have a unique opportunity to participate in the organization of educational and educational processes. They themselves can manage and properly control the activities of the cooperative, in particular the organization of the school life of their children. A brief retrospective review of the activities of the first school cooperatives was conducted. It is mentioned that the first cooperative school was organized in the 1980s. at the Vooruit Consumer Society («Forward») in Ghent (Belgium). And the educational services provided by consumer cooperatives in the early twentieth century. gave impetus to the emergence of independent educational cooperatives (cooperative-type schools). Such cooperatives also operated in the Ukrainian provinces of the Russian Empire, in particular in Podil and Kyiv. It is concluded that cooperatives in the school education are focused on providing certain economic and, at the same time, social functions. The combination of these functions confirms the affiliation of school cooperatives in the social economy sector. A factor additive model is proposed to find out the social and economic effects of cooperatives in school education. In doing so, a separate description is provided for each of the existing cooperative types in this category. The general conclusion is made about the expediency of using such a model and for establishing the socio-economic effect of other types of cooperatives. The advantages and prospects of starting cooperatives of school education in Ukrainian practice are emphasized.

Keywords: social economy, general education institutions, cooperatives in the education, school cooperatives, factor additive model.

Постановка проблеми. Незважаючи на активні спроби української держави досягти якісних змін у сфері освіти шляхом проведення реформ, значна частина батьків висловлюють незадоволення якістю шкільної освіти та організацією побуту їхніх дітей під час перебування у школі. Разом із тим, Україна далеко не єдина країна світу, де рівень освіти в державних та комунальних закладах загальної середньої освіти не відповідає очікуванням суспільства. Тому названа проблема вже давно набула інтернаціонального характеру. При цьому слід зауважити, що, незважаючи на певні національні особливості шкільної освіти, притаманні різним країнам, існує група типових чинників, які зумовлюють її недостатню ефективність. Серед них можна виділити такі: реалізація головної мети освітнього процесу – надання глибоких і системних знань, для значної частини вчителів-предметників (через їхню професійну неспроможність) продовжує залишатися на рівні безуспішних намагань; розкриття потенціалу кожного окремо взятого школяра не є пріоритетним завданням освітнього процесу, водночас учні часто невмотивовані до навчання; «хронічним» є недостатній обсяг фінансування на утримання та розвиток навчальних закладів [1; 3; 14; 16; 17]. Саме гостра необхідність у ефективних загальноосвітніх закладах, з погляду забезпечення якості знань та особистісного розвитку учнів, стимулює батьків, педагогів та громади до створення нових соціально-орієнтованих організацій, якими є школи (інші заклади загальної середньої освіти) кооперативного типу та шкільні сервісні (обслуговуючі) кооперативи.

Важко перебільшити соціальне значення названих кооперативів, що є невід'ємною частиною соціальної економіки. Серед існуючих видів сервісних (обслуго-

вуючих) кооперативів, у сфері шкільної освіти вони виконують важливу соціальну місію – сприяють навчанню і вихованню юних громадян. Так, кооперативні школи за «помірних» витрат з боку батьків можуть найбільш повно реалізувати потенціал учнів. При цьому батьки через такі чи інші сервісні кооперативи в сфері шкільної освіти мають унікальну можливість брати участь у організації навчального та виховного процесів, а також здійснювати належний контроль за ними й організацією шкільного побуту своїх дітей.

На жаль, слід зауважити, що заклади загальної середньої освіти, організовані у формі сервісних кооперативів, що успішно функціонують у секторі соціальної економіки різних країн світу, поки що відсутні в українській практиці, хоч вони є надзвичайно перспективними для поглиблення реформ у сфері освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук публікацій сучасних українських учених щодо інновацій у сфері освіти в контексті функціонування сервісних кооперативів показав, що тема кооперативної взаємодопомоги в організації навчально-вихованого процесу школярів залишилася поза увагою вітчизняних науковців. Це цілком стосується відображення місця й ролі освітніх кооперативів у секторі соціальної економіки.

Узагальнену інформацію про кооперативні школи нами виявлено у працях Ш., Жіда, Л. Кляйн-Міллера, Р. Макгреді, Є. Максимова, М. Прядкіна та Р. Стіварта, опублікованих у першій половині ХХ століття. Більшість із них у контексті становлення і розвитку товариств споживачів у країнах Європи та США демонструють приклади перших успішних закладів для виховання та навчання дітей, організованих при названих кооперативних.

Певний інтерес до кооперації у сфері шкільної освіти простежується у вітчизняній науковій літературі раннього радянського періоду. Різні аспекти «шкільного кооперативного життя» відображено у статтях М. Бодрого, В. Ніколаєва, М. Кудрявцева, М. Розенфельда та інших [4].

Серед сучасних зарубіжних публікацій щодо кооперативної шкільної освіти та кооперування батьків для організації належного побуту дітей у період їх навчання передусім слід назвати статті Д. Бекер [7], Д. Крю [8], Р.М. Стіварт [21], Ю. Торпе, К. Фасера [11; 22], І. Шмале [18], Л. Шав [20] та інших.

Особливе значення для розуміння сутності соціальної економіки мають праці зарубіжних авторів, таких як М. Альшер, Й. Грос, Н. Вайткус В. Кацтернасті П.Ф. Пауль, К.Й. Полдрак, Е. Пріллер, К. Шмайсер [9; 10] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок про те, що публікацій щодо кооперативів у сфері шкільної освіти, де було б їх представлено як складник (частину) соціальної економіки, практично не існує. Можна з упевненістю сказати, що ця тема, незважаючи на її особливе суспільне значення, ще потребує глибоких і всебічних досліджень. Така обставина зумовила мету цієї статті.

Мета дослідження. Метою цієї статті є з'ясування сутності соціальної економіки, особливостей організації і діяльності зарубіжних обслуговуючих кооперативів у сфері шкільної освіти для можливого використання узагальненого досвіду в українській практиці, а також розбудови сектору соціальної економіки в Україні. Основними методами цього дослідження передусім стали методи аналізу, синтезу та факторного аналізу, що були використані для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Аналіз публікацій, присвячених соціальній економіці, показує, що цей термін на перший погляд є цілком зрозумілим, але він не має єдиного трактування в українській економічній літературі. Умовно можна виділити щонайменше два погляди. Тому для характеристики кооперативів у сфері шкільної освіти як складника соціальної економіки передусім слід з'ясувати її зміст.

Традиційно термін «економіка» трактується як синонім «господарства», що в розширеному контексті розглядається як сфера господарської діяльності людини, у якій створюються, розподіляються і споживаються життєві блага [2]. А «соціальний» (лат. *socialis*) означає товариський, громадський. Поєднання названих двох термінів – «соціальна» та «економіка» – складає термінологічне словосполучення «соціальна економіка», яке можна трактувати як товариське, громадське господарство (рис. 1).

Викладена вище інформація щодо сутності соціальної економіки є типовою для зарубіжної еко-

номічної літератури і в узагальненому вигляді представлена сучасним німецьким ученим В. Шонігом: «соціальна економіка» – це галузь (сектор економіки), яка виробляє корисні товари та послуги, які, крім задоволення потреб визначених цільових груп, мають загалом позитивний вплив на суспільство [19].

А якщо врахувати, що основним суб'єктами господарювання національної економіки і її первинною ланкою є підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений однією або групою осіб, що має права юридичної особи і здійснює діяльність, спрямовану на виробництво продукції, виконання робіт або надання послуг, то термін «соціальна економіка» можна трактувати як сектор соціально-орієнтованих підприємств. У зарубіжній економічній літературі традиційно до критеріїв на приналежність підприємств (організацій) до соціальної економіки відносять: пріоритетність людини, стає зростання на неприбутковій основі, соціально-економічний баланс у діяльності, демократичне управління та колективна власність (рис. 2) [15, с. 8].

Названим вище критеріям відповідають такі організаційно-правові форми, як: кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації, фонди, соціальні підприємства (рис. 3).

Стосовно кооперативів у сфері шкільної освіти слід зауважити, що вони належать до категорії «кооперативи споживачів» (рис. 4), що функціонують на ринку послуг разом з групою кооперативів підприємців (забезпечують підприємців товарами, послугами, сприяють їхній зайнятості).

Освітні кооперативи та кооперативи з догляду за дітьми мають тривалу, 130-річну, історію. При цьому слід згадати, що першу кооперативну школу було організовано в 80-х рр. XIX ст. при споживчому товаристві *Vooruit* («Вперед») у м. Генті (Бельгія). Її засновниками стали ткачі, які разом із забезпеченням споживчими товарами за цінами суттєво нижчими, ніж ринкові (цінами на рівні собівартості), поставили перед своїм кооперативом досить складне завдання – зробити доступною якісну освіту для дітей. Показово, що згадана кооперативна школа мала власне гарне приміщення. Досить переконливу характеристику такої школи читаємо в одній із ґрунтовних праць початку XX століття: «Дитина... проводить час в іграх, займається гімнастикою, співає; дівчатка тут же можуть вчитися крою та шиттю...» [6, с. 28]. Освітні послуги, що надавались споживчими кооперативами, на початку XX ст. дали поштовх до появи самостійних освітніх кооперативів (шкіл кооперативного типу).

Так, перший шкільний кооператив у Франції було засновано після закінчення Першої світової війни – у 1919 році. Ініціатором його створення був Бартоломе Профіт (*Bartolomé Profit*), інспектор початкових класів, з метою сприяти відбудові шкіл та забезпечити їх необхідним матеріалом. Успіх ідеї був малоочікуваним.

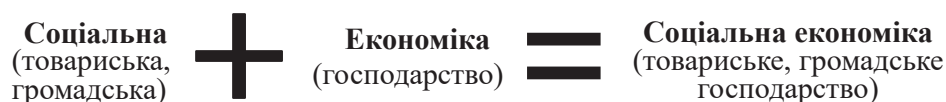

Рис. 1. Складові термінологічного словосполучення «соціальна економіка»

Рис. 2. Критерії, що визначають приналежність організації до сектору «соціальної економіки»

Джерело: адаптовано на основі [15, с. 8]

Рис. 3. Соціально-орієнтовані неприбуткові підприємства та організації, об'єднані терміном «соціальна економіка»

Джерело: складено авторами

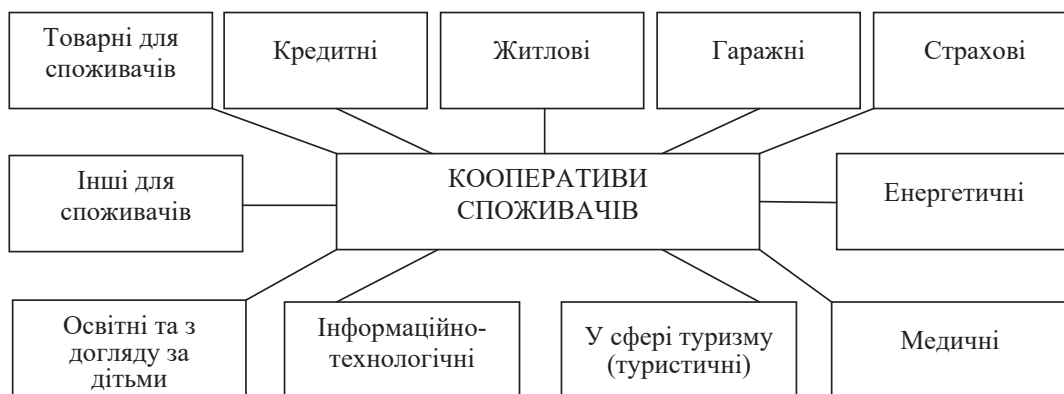

Рис. 4. Основні типи кооперативів споживачів, що мають місце у світовій практиці

Джерело: [5, с. 20]

Та вже в 1923 році у Франції функціонували тисячі освітніх кооперативів. А невдовзі, в 1928 р., представниками цих кооперативів було створено Центральний офіс з питань кооперації в школі. Його метою стала координація руху освітніх кооперативів і забезпечення необхідної їм законодавчої бази.

В 1920–1930 роках названі кооперативи поширилися по всьому світу, і вже складали самостійний сектор у галузі освіти багатьох країн [12]. Так, лише у Нью-Йорку (США) діяло три кооперативні школи, де навчались діти різного віку. Ці школи мали власний штат найманих учителів. Управління справами кооперативних шкіл здійснювали батьки-члени кооперативу [13, с. 19].

При цьому слід зазначити, що у першій чверті ХХ ст. поряд з кооперативними школами почали масово організовуватись обслуговуючі (сервісні) кооперативи в традиційних школах. «Шкільна» кооперація в різних формах активно розвивалась у Франції та в північних штатах США. Проте, зовсім інша ситуація щодо розвитку кооперативів у сфері шкільної освіти була в Англії. Такі кооперативи англійських школах утворювались досить рідко, і вони не набули такого розмаїття форм, як у інших країнах, зокрема, на території Російської імперії [6, с. 22].

Кооперативи в сфері освіти на початку ХХ століття функціонували й в українських губерніях, зокрема

в Подільській та Київській [6, с. 23]. В окремих випадках саме життя наштовхнуло людей на організацію кооперативу. Ось як описує сучасник-кооператор виникнення одного з найстаріших шкільних кооперативів: «Була дощова осінь, непролазна грязюка, ціни на письмове приладдя страшно піднялися. Діти сиділи в класі без письмових приладь. Єдиним був вихід – колективно закупити товар і поширити його за нормальними цінами (за невисокою націнкою – прим. наша). Зібрали паї, в місті купили все необхідне... Отриманий від продажу фінансовий результат розподілявся на загальні класні потреби, на випику журналу, на книги, на громадські справи (пам'ятник Шевченку). Діти вели справи свого кооперативу, беручи участь в управлінні. Самі вели рахівництво, самі закуповували товари й формували розцінки» [6, с. 23].

Узагальнивши міжнародний досвід щодо кооперативів у сфері шкільної освіти, В. Ніколаєв у 1925 році в своїй праці «Школьныя кооперативы, их значение и формы организации», виділив п'ять найпоширеніших груп таких кооперативів (рис. 5). Кожна з названих груп кооперативів (див. рис. 5) орієнтована на певні економічні, а разом з тим і соціальні функції. Поеднання цих функцій підтверджує приналежність шкільних кооперативів до сектору соціальної економіки.

Детальніше економічні та соціальні функції (значення) названих кооперативів відображено в табл. 1.

Рис. 5. Форми кооперативів, характерні для світової практики першої чверті ХХ століття

Джерело: складено на основі: [6, с. 21–22]

Таблиця 1

Економічне та соціальне значення шкільних кооперативів першої чверті ХХ століття

Сфера застосування кооперативної діяльності	Значення							
	Економічне		Соціальне					
	Економія коштів	Освоєння основ професії	Популяризація ідей кооперації	Засвоєння основ самоврядування	Формування поваги до праці	Зміцнення співпраці учнів та їхніх батьків із вчителями у позаурочний час	Створення комфортних умов для навчання та побуту під час перебування в школі	Розвиток культурно-освітньої діяльності
Крамниця	+	+	+	+	+	+	+	+
Палітурна майстерня	+	+	+	+	+	+	+	+
Столярна майстерня	+	+	+	+	+	+	+	+
Їдальня	+	+	+	+	+	+	+	+
Заготівлі та сільсько-господарське виробництво	+	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: складено авторами

Аналізуючи дані таблиці (див. табл. 1), слід зауважити, що найпоширенішою формою шкільної кооперації першої чверті ХХ ст. була кооперативна крамниця, що забезпечувала дітей зошитами, «п'яр» для письма, олівцями, папером та навчальними посібниками за ціною собівартості кооперативу. Разом із суттєвою економією коштів та освоєнням учнями основ торговельної діяльності, вони напрацьовували досвід самоврядування, зміцнювали взаємовідносини з батьками і вчителями, самозабезпечували собі комфортні умови для навчання та організації побуту в час перебування в школі.

У сільській місцевості в школах також досить популярними були дитячі кооперативи для заготівель і сільськогосподарського виробництва. В таких кооперативах діти займалися заготівлями ягід, фруктів, грибів, лікарських трав, а також освоювали вміння консервувати продукти. У цьому педагогі і батьки вбачали не аби яке соціальне значення, адже кооперативна робота привчала дітей до громадських навичок і стимулювала в них любов до праці. Крім того, діти в такий спосіб накопичували серйозні практичні знання, отримували можливість відчувати на собі зміст господарських взаємовідносин з кооперативними організаціями, які займаються збутом сировини. Ініціаторами дитячих кооперативів були здебільшого вчителі. При цьому діти брали у них саму найактивнішу участь. Через дітей ідеї кооперації швидко проникали в село. Чільне місце у серед названих кооперативів сфери освіти посідали й кооперативні шкільні їдальні, палітурні та столярні майстерні. Їх економічне та соціальне значення було аналогічним тому що мали описані вище кооперативні крамниці, заготівельні та виробничі кооперативи [6, с. 21].

Кооперативи сфери освіти першої чверті ХХ ст. були масовими економічними організаціями. Окремі учнівські кооперативи налічували понад 1 тис. членів. Як правило такі кооперативи крім економічної діяльності вели широку культурно-освітню роботу, видавали свої журнали, мали бібліотеки, пасіки, городи тощо [6, с. 23].

Бурхливий розвиток кооперативів у сфері шкільної освіти першої половини ХХ століття «закінчився спалахом Другої світової війни», що протягом багатьох років перешкоджало нормальному функціонуванню кооперативів в освітній галузі. Нова хвиля активізації названих кооперативів почалась у 1960 роках. З метою консолідації освітніх кооперативних ініціатив у 1964 році було засновано Міжнародну комісію з питань шкільної кооперації (Перший президент – Моріс Коломбейн). Ця комісія була тісно пов'язана з Міжнародною організацією праці (МОП). Позиція останньої полягала у визнанні того, що освітній кооператив «є ефективним та економічним інструментом послуг, що дозволяє отримати реальну цінність для суспільства за розумну ціну», коли йдеться про викладання для досягнення високого рівня освіти молоді.

Результатом зусиль міжнародної громадськості стало те, що на завершальній стадії ХХ ст., зокрема, на початку 1970 років, кооперативна освіта стала невід'ємною частиною соціальної економіки п'яти континентів та 67 країн світу [12].

Нині найбільше кооперативних шкіл у Великобританії – близько 700 та Іспанії – понад 550. Сучасні

кооперативи у сфері шкільної освіти мають значно ширший спектр послуг, ніж той, що мав місце у першій половині ХХ століття (див. рис. 5, табл. 1). Так, для Іспанії, як і для ЄС типовими є такі типи кооперативів, що мають місце в освітній сфері:

- кооперативи освітян (вчителів, викладачів);
- кооперативи обслуговуючого персоналу сфери освіти;
- споживчі кооперативи для придбання «освітніх» товарів;
- кооперативи, що надають послуги батькам учнів.
- кооперативи студентів;
- кооперативи учнів;
- кооперативи, що надають найрізноманітніші послуги особам причетним до освіти;
- інтегральні (багатофункціональні) освітні кооперативи [12].

Всі названі типи кооперативів поєднують економічний і соціальний ефекти, відображені на рисунку 6.

Наведений вище рисунок (див. рис. 6) переконливо свідчить про приналежність кооперативів сфери шкільної освіти до сектору соціальної економіки. При цьому він відображає наявні економічний та соціальний ефекти, що характеризують діяльність кожного з типів кооперативів названої групи.

Висновки. Зроблені узагальнення не тільки відображають специфіку кооперативів сфери шкільної освіти, вони також створюють можливість застосувати подібне моделювання щодо інших видів сучасних обслуговуючих кооперативів. Це може бути зроблено у майбутніх публікаціях, де буде доцільно обґрунтувати приналежність спеціалізованих обслуговуючих (сервісних) кооперативів до сектору соціальної економіки, в контексті їх соціального та економічного значення, що й характеризує таку приналежність. Отримані результати можуть сприяти кращому уявленню про значення та важливість функціонування кооперативів у національній економіці кожної окремо взятої держави.

Бібліографічний список:

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія. Київ : Алерта, 2013. 384 с.
2. Головка І. Спрощена система оподаткування: скасування не на часі. *Вісник. Офіційно про податки*. Київ, 2016. № 33 (890). URL : <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3018> (дата звернення: 19.02.2020).
3. Дзюба Н. Податки та бухгалтерський облік, золотий фонд. *iFactor*. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-22176.html> (дата звернення: 20.02.2020).
4. Єдиний податок 2015. *АБА бухгалтерський аутсорсинг*. URL : <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/publika-tsiji/586-edinij-podatok-na-2015-rik-nadanij-v-tablitsya-kh.html> (дата звернення: 19.02.2020).
5. Податки та підприємництво: оцінки та очікування. Дата публікації : 12.11.2019. *СоДесять* найгостріших проблем сучасної української школи. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ubr.ua/labor-market/education/desiat-naigostrshih-problem-suchasno-ukrainsko-shkoli-155471> (дата звернення: 19.03.2020).
6. Економіка. Вікіпедія – вільна енциклопедія. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_(значення)) (дата звернення: 21.03.2020).

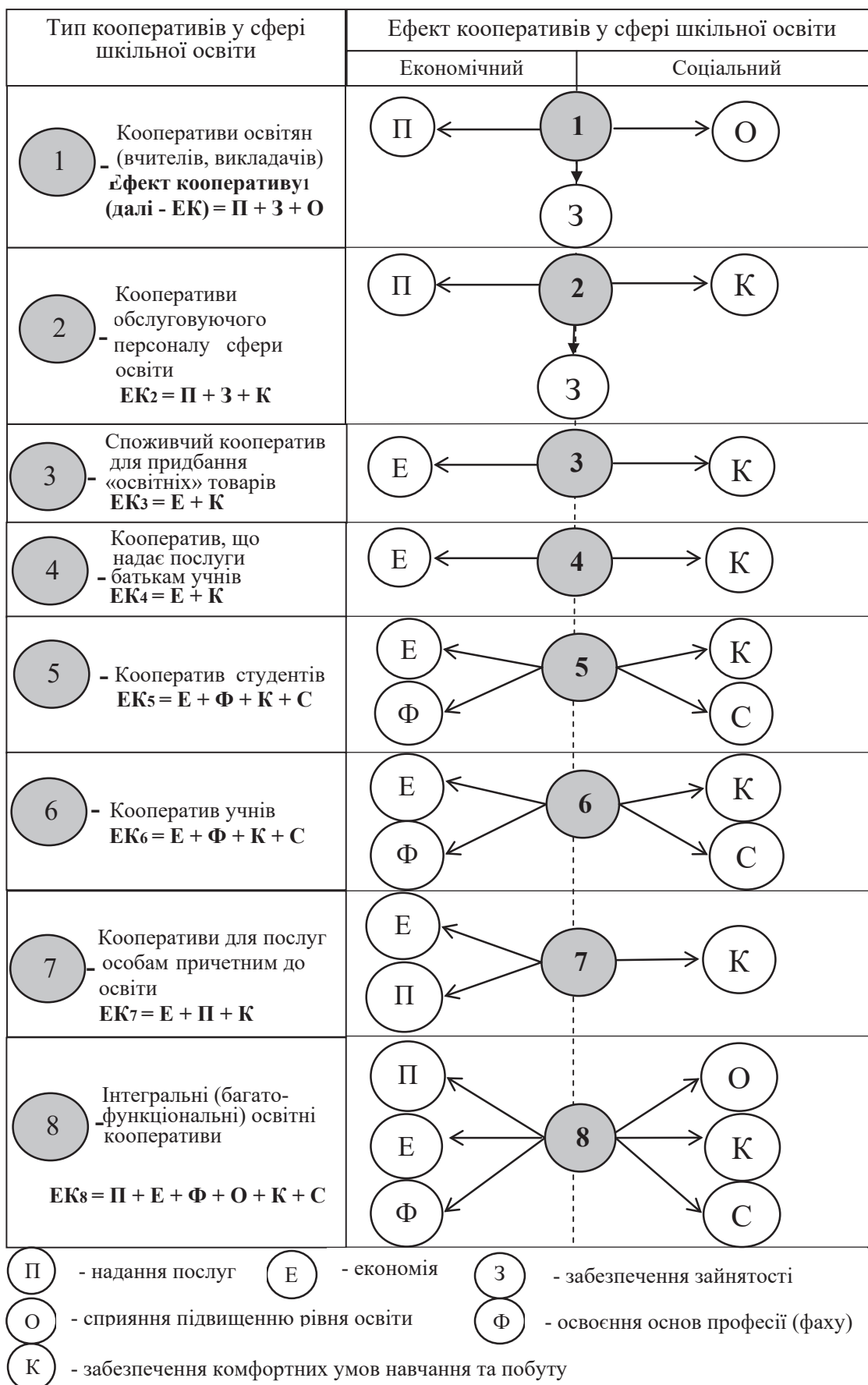

Рис. 6. Факторна адитивна модель ефекту від діяльності кооперативів сфери шкільної освіти

Джерело: складено авторами

7. Комарова І.В. Фінансування освіти в Україні з бюджетів різних рівнів. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2011. № 2(14). С. 125–130.
8. Кооперация и школа. Сборник статей. М.: Издание центростроюза, 1925. 102 с.
9. Легошина О.Л. Становлення і розвиток кооперативних організацій споживачів у країнах Європи (друга половина XIX – початок XXI ст.): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2017. 252 с.
10. Слобожанин М. Смотр кооперативным силам: По печатным материалам и личным впечатлениям на 1-м Всероссийском съезде кооперативов. СПб: Типо-литография «Энергия», 1909. 178 с.
11. Backer D.I. Making the Co-operative School a Challenge Alternative: Social Reproduction. Theory Revisited Journal of Co-operative Studies. 2017. № 50(1). 17 p.
12. Crewe J. The evolution of the co-operative college of Canada 1953–1987. Saskatoon: Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, 2001. 57 p.
13. Czernasty W. The position of cooperatives in the new social economy. Management. 2014. Vol. 18. 488–503 p.
14. Dritte-Sektor-Organisationen heute: Eigene Ansprüche und ökonomische Herausforderungen. Ergebnisse einer Organisationsbefragung. Discussion Paper SP IV 2012 402. E. Priller, M. Alscher, P.J. Droß, F. Paul, C.J. Poldrack, C. Schmeißer, N. Waitkus. Berlin: WZB, 2012. 58 s.
15. Facer K.Ju. Thorpe, L. Shaw. Co-operative Education and Schools: an old idea for new times? Power and Education. 2012. Volume 4. № 3. P. 327–341.
16. Galiana E., Centeno J., Lequericaonandia B. El cooperativismo en la educación / Elena Inglada Galiana, José Manuel Sastre Centeno, Begoña Villarroya Lequericaonandia. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://webs.ucm.es/info/revesco/txt/REVESCO%20N%20118.5%20Elena%20INGLADA%20et%20al.htm> (дата звернення: 01.04.2020)
17. Gide Ch. Consumers' co-operative societies – New York: Alfred A. Knopf, INC, 1922. 287 с.
18. Joseph L. Manya Khan, and David Lloyd. Overview of the Governor's FY 2013 Budget. State Fiscal Crisis Continues to Threaten Vital Programs: Special Report. Chicago: Fiscal Policy Center, 2012. 21 p. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www2.illinois.gov/gov/budget/Documents/Budgeting%20for%20Results/Related%20DocumentsFY13%20budget%20overview%20-%20March%202012.pdf> (дата звернення: 30.03.2020)
19. Liger Q. Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection. 120 p.
20. Oliveira P. The Crisis in Funding for State-Funded Child Development Centers Peg Oliveira Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ctvoices.org/sites/default/files/ece05centers04.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
21. Public Schools: Education Problems and Solutions. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.buzzle.com/articles/public-schools-education-problems-and-solutions.html> (дата звернення: 23.03.2020)
22. Schmale I. Neue Betätigungsfelder: Sozialgenossenschaften. Köln: Universität zu Köln, 2017. 20 s.
23. Schöning W. Koopkurrenz in der Sozialwirtschaft, Weinheim: Beltz Verlag, 2015. 24 s. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-4181-1.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
24. Shaw L. A Quiet Revolution: Co-operative schools in the UK. Manchester: Euricse, 2015. 17 p.
25. Stewart R.M. Co-operative methods in the development of school support in the United States. Iowa City, 1914. 161 p.
26. Thorpe Ju. Co-operative Schools in the UK. Journal of Co-operative Studies, 2011. № 44(3). P. 57–62.

References:

1. Desjatj najghostrishykh problem suchasnoji ukrajinskoji shkoly [The ten most pressing problems of the modern Ukrainian school]. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <https://ubr.ua/labor-market/education/desiat-naigostrihshih-problem-suchasno-ukrainsko-shkoli-155471> (accessed 19.03.2020)
2. Ekonomika. Vikipedija – viljna encyklopedija [The economy. Wikipedia is a free encyclopedia]. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_\(znachennja\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_(znachennja)) (accessed: 21.03.2020)
3. Komarova I.V. Finansuvannja osvity v Ukraini z bjudzhetiv riznykh rivniv [Financing education in Ukraine from budgets of different levels]. Visnyk Berdjansjkogho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2011. № 2(14). pp. 125–130.
4. Kooperacija y shkola. Sbornyk statej [Cooperation and school. Digest of articles]. M.: Yzdanye centrosjozua, 1925. 102 p.
5. Leghoshyna O.L. Stanovlennja i rozvytok kooperatyvnykh orghanizacij spozhyvachiv u krajinh Jevropy (druga polovyna XIX – pochatok XXI st.) [Formation and development of cooperative consumer organizations in European countries (second half of XIX - beginning of XXI centuries)]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01; Skhidnojevroп. nac. un-t im. Lesi Ukrajinky. Lucjк, 2017. 252 p.
6. Slobozhanyн M. Smotr kooperatyvnym silam: Po pechatnym materjalam y lychnym vpechatlenyjam na 1-m Vserossyskomъ съезде kooperatyvov [Review of cooperative forces: Based on printed materials and personal impressions at the 1st All-Russian Congress of Cooperatives]. SPb: Typo-lytoghrafyja «Энерghyja», 1909. 178 p.
7. Backer D.I. Making the Co-operative School a Challenge Alternative: Social Reproduction. Theory Revisited Journal of Co-operative Studies. 2017. № 50(1). 17 p.
8. Crewe J. The evolution of the co-operative college of Canada 1953–1987. Saskatoon: Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, 2001. 57 p.
9. Czernasty W. The position of cooperatives in the new social economy. Management. 2014. Vol.18. pp. 488–503.
10. Dritte-Sektor-Organisationen heute: Eigene Ansprüche und ökonomische Herausforderungen. Ergebnisse einer Organisationsbefragung. Discussion Paper SP IV 2012 402. E. Priller, M. Alscher, P.J. Droß, F. Paul, C.J. Poldrack, C. Schmeißer, N. Waitkus. Berlin: WZB, 2012. 58 s.
11. Facer K.Ju. Thorpe, L. Shaw. Co-operative Education and Schools: an old idea for new times? Power and Education. 2012. Volume 4. № 3. pp. 327–341.
12. Galiana E., Centeno J., Lequericaonandia B. El cooperativismo en la educación / Elena Inglada Galiana, José Manuel Sastre Centeno, Begoña Villarroya Lequericaonandia. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://webs.ucm.es/info/revesco/txt/REVESCO%20N%20118.5%20Elena%20INGLADA%20et%20al.htm> (accessed 01.04.2020).
13. Gide Ch. Consumers' co-operative societies – New York: Alfred A. Knopf, INC, 1922. 287 p.
14. Joseph L. Manya Khan, and David Lloyd. Overview of the Governor's FY 2013 Budget. State Fiscal Crisis Continues to Threaten Vital Programs: Special Report. Chicago: Fiscal Policy Center, 2012. 21 p. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www2.illinois.gov/gov/budget/Documents/Budgeting%20for%20Results/Related%20DocumentsFY13%20budget%20overview%20-%20March%202012.pdf> (accessed 30.03.2020).
15. Liger Q. Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection. 120 p.
16. Oliveira P. The Crisis in Funding for State-Funded Child Development Centers Peg Oliveira. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www.ctvoices.org/sites/default/files/ece05centers04.pdf> (accessed 02.04.2020).

17. Public Schools: Education Problems and Solutions. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www.buzzle.com/articles/public-schools-education-problems-and-solutions.html> (accessed 23.03.2020).
18. Schmale I. Neue Betätigungsfelder: Sozialgenossenschaften. Köln: Universität zu Köln, 2017. 20 s.
19. Schönig W. Koopkurrenz in der Sozialwirtschaft, Weinheim: Beltz Verlag, 2015. 24 s. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-4181-1.pdf> (accessed 02.04.2020).
20. Shaw L.A Quiet Revolution: Co-operative schools in the UK. Manchester: Euricse, 2015. 17 p.
21. Stewart R.M. Co-operative methods in the development of school support in the United States. Iowa City, 1914. 161 p.
22. Thorpe Ju. Co-operative Schools in the UK. Journal of Co-operative Studies, 2011. № 44(3). pp. 57–62.